

24. Зернецкая О.В. Австралийский социальный роман 30-х годов XX века. Киев : Наукова думка, 1982. 288 с.
25. Зернецька О.В. Глобальна комунікація. Київ, Наукова думка. 1997. 351 с.
26. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. Київ : Освіта, 1999. 350 с.
27. Jory R. John Langdon Bonythone. *2018 Media Hall of Fame*. URL: www.medialloffame.cm.au
28. History of the Families Bonythone. E.G. Bonythone. Griffin Press, Adelaide, 1966. P. 18-21.
29. Moore T.I. Social Patterns in Australian Literature. Sydney : Angus and Robertson, 1975.

УДК 94 : 316.3 (94) «1901/1930»

Вітер І. І.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В АВСТРАЛІЇ В ПЕРШІ ДЕСЯТИЛІТТЯ ФЕДЕРАЦІЇ (1901-1930 рр.)

В статті досліджено проблему формування соціальної держави в Австралії в перші десятиліття федерації; дано поняття й розглянуто моделі соціальної держави; визначено передумови формування соціальної держави в Австралії та в інших британських домініонах, серед яких характер колонізації, природно-кліматичні особливості, роль держави в управлінні соціально-економічною сферою. Показано, що в Австралії в перші роки федерації почала формуватися соціальна держава соціал-демократичного типу.

***Ключові слова:** Австралія, соціальний розвиток, соціальна держава, моделі соціальної держави.*

Вітер І. І. Формирование социального государства в Австралии в первые десятилетия федерации (1901-1930 гг.) В статье исследована проблема формирования социального государства в Австралии в первые десятилетия федерации; дано понятие и рассмотрены модели социального государства; определены предпосылки формирования социального государства в Австралии и в других британских доминионах, среди которых характер колонизации, природно-климатические особенности, роль государства в управлении социально-экономической сферой. Показано, что в Австралии в

первые годы федерации начало формироваться социальное государство социал-демократического типа.

Ключевые слова: Австралия, социальное развитие, социальное государство, модели социального государства.

Iryna Viter. Formation of the social state in Australia in the first decades of the federation (1901-1930). The article examines the problem of the formation of the welfare state in Australia in the first decades of the federation; the concept and models of the welfare state are given; the prerequisites of the formation of the welfare state in Australia and other British dominions are identified, including the nature of colonization, climatic features, the role of the state in managing the socio-economic sphere. It is shown that in Australia in the first years of the federation a welfare state of the social-democratic type began to form.

Keywords: Australia, social development, welfare state, welfare state models.

Сьогодні в Україні, як і в інших постсоціалістичних країнах, можна спостерігати підвищений інтерес до соціальної проблематики, потребу в знаннях про всі можливі форми і методи соціальної політики з метою вироблення конкретно-історичних моделей соціальної держави, їх збереження та подальшого розвитку. Пройшовши етапи злетів і падінь, концепт соціальної держави не втратив своєї ціннісної складової і продовжує залишатися практично єдиною зрозумілою і прийнятною всіма метою суспільно-державного життя.

Історичний досвід Австралії, яка ось уже понад століття характеризується соціально-політичною стабільністю, високим рівнем економічного розвитку, соціального добробуту, надійністю і комфортністю для життя, надзвичайно затребуваний в сучасному глобалізованому світі з його викликами та загрозами. Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує розгляд історичних передумов та першого етапу формування соціальної держави в Австралії. Тому тема статті є актуальною.

Дослідженню історико-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку Австралії, а також конкретно – вивченню соціальних питань – присвятили свої праці такі вчені, як О. В. Зернецька, Є. В. Клімова, К. В. Малаховський, А. Ю. Рудницький, Л. М. Семенова, Н. С. Скоробогатих, О. Ю. Трунська, західні дослідники С. і Б. Вебб, К. Грін, С. Грузін, Дж. Гловер, Е. Джеффс, Дж. Мейс, К. Местан, Г. Рейкі, М. Тонтс, Д. Хетцель, політик У. Черчілль, австралійські вчені Ч. Е. В. Бін, Г. Грінвуд, П. Денніс, К. Кларк, Ч. М. Кларк, Р. М. Кроуфорд, К. Култхард-Кларк, Ст. Макінтайр, Д. Річ, У. К. Хенкок та інші. Проблеми соціальної держави досліджували О. Агар-

ков, В. Д. Гончарова, С. О. Джавадова, О. М. Дребот, І. О. Козаченко, В. А. Намчук, В. М. Ніколаєвський, О. Ф. Новікова, Н. М. Хома та інші. В той же час недостатньо уваги приділено дослідженню особливостей формування соціальної держави в Австралії напередодні та на початку існування федерації. Отже мета статті – дослідити особливості формування соціальної держави в Австралії у 1901-1930 рр.

Сучасна соціальна система Австралії характеризується високою ефективністю та надійністю. Її основи було закладено в перші роки федерації, а сама система удосконалювалась протягом всього ХХ ст. Втім передумови та особливості соціального розвитку Австралійського Союзу почали формуватись ще за колоніальних часів. Історично склалось, що основними особливостями соціально-економічного розвитку Австралії на рубежі ХІХ та ХХ ст. стали значна роль держави в управлінні соціальними та економічними процесами; досить прогресивне на той час соціальне законодавство, зумовлене потужним робітничим рухом та високою активністю профспілок, а також – готовністю різних парламентських партій вирішувати соціальні питання. Саме ці особливості великою мірою визначили подальшу соціальну спрямованість політики Австралії.

Але дійсно ефективна соціальна політика починає свій розвиток з часів утворення Австралійського Союзу 1 січня 1901 р., коли було закладено основи сучасної системи соціального забезпечення. Економічна енциклопедія трактує соціальну політику як комплекс соціально-економічних заходів держави, підприємств, організацій, спрямованих на послаблення нерівності в розподілі доходів та майна, на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень тощо. Основним суб'єктом соціальної політики є держава, важливими об'єктами – працездатне і непрацездатне населення [1, т. 3, с. 421], метою – регулювання і узгодження інтересів для сталого і збалансованого розвитку суспільства, тобто досягнення соціального миру або суспільної злагоди. Зазначимо, що соціальна політика є достатньою мірою структурованою гіперсистемою, до складу якої в якості підсистем входять не тільки галузі соціальної сфери, а й політика в галузі праці та трудових відносин, демографічна політика, соціальний захист непрацездатних і малозабезпечених верств населення тощо [2, с. 44].

Очевидно, що будь-яка модель соціальної політики унікальна. В той же час всі моделі умовно можна поділити за тією чи іншою ознакою. Найбільшою популярністю серед учених користується наступна класифікація моделей соціальної політики: соціал-демо-

кратична, консервативна, ліберальна, корпоративна (корпоративістська), католицька, рудиментарна. Зазначимо, що однією з головних характеристик соціальної політики Австралії виступає патерналізм (лат. *paternus* – *батьківський*), тобто, опікунське ставлення держави до своїх громадян, з одного боку, компаній і фірм до працівників – з іншого, а також форма соціальної політики і соціальної ідеології, спрямованої на соціально-економічне партнерство праці й капіталу [1, т. 2, с. 705]. Враховуючи цей факт, соціальну політику Австралії на початку ХХ ст. з її сильними патерналістськими традиціями можна умовно віднести до соціально-демократичної моделі, але з певними національними особливостями, серед яких – історичні коріння державного патерналізму, системність щодо проведення соціальних реформ, їх новаторський характер, причетність до реформ практично всіх верств населення країни.

Деякі вчені обмежуються наступними моделями соціальної політики: соціал-демократична, корпоративна, рудиментарна і ліберальна. Саме остання, на їхню думку, в тому чи іншому вигляді знайшла поширення в Австралії через наступні ознаки: модель включає до себе соціальне страхування, що знаходиться на досить низькому рівні, і соціальну допомогу, що відіграє для даної моделі вирішальну роль [2, с. 44].

Ці наукові розбіжності значною мірою пояснюються складністю й комплексністю категорії «соціальна політика», неможливістю врахувати всі її складові та особливості реалізації в кожній конкретній країні в кожний історичний момент часу. Із впевненістю можна сказати лише одне – кожна країна формує власну модель соціальної політики, яка визначається її специфікою: історичними, соціокультурними, економічними умовами, а також типом суспільно-політичного устрою держави [3, с. 226]. Ключовим показником нормативних цінностей суспільства є сам характер соціальної політики. У деяких країнах соціальні послуги, що надаються в рамках цієї системи, розглядаються головним чином як суспільне благо, від користування яким у виграші залишаються всі громадяни. Інша цінність аналогічного характеру – принцип солідарності, відповідно до якого основний тягар покриття витрат на соціальне обслуговування навмисно перекладається з літніх, бідних і хворих людей на молодих, багатих і здорових, щоб забезпечити надання необхідної соціальної допомоги всім членам суспільства [2, с. 44].

Отже величезний вплив на систему соціальної політики надають основоположні норми і цінності того суспільства, в якому ця система

функціонує. Соціальна політика відображає глибоко вкорінені соціальні очікування населення в цілому. Ці очікування, що формуються поза формальної структури соціальної політики, часто визначають її характер і потенціал [2, с. 44]. Тому можна стверджувати, що особливості соціально-економічного розвитку Австралії, про які йшлося вище, позитивно вплинули на зміст соціальної політики та її характер.

Соціальний устрій Австралії на рубежі XIX та XX ст. високо оцінювався тогочасними дослідниками. Так, даючи загальну оцінку австралійській соціальній політиці, російський історик П. Г. Міжуєв робить висновок: «Штати Австралійської Федерації, виробляючи свої сміливі соціальні досліди, не тільки створюють у себе більш справедливий соціальний устрій, а й своїм прикладом сприяють здійсненню тих же ідей в установах інших країн сучасного культурного світу» [4, с. 28].

Основні складові австралійської держави добробуту були закладені незабаром після утворення Федерації. У період ліберально-лейбористської співпраці 1904-1912 рр. були прийняті закони, що заклали основи державності в Австралійському Союзі, в тому числі: протекціонізм як захист внутрішнього ринку; політика «білої Австралії», що регулювала імміграцію і захищала ринок праці від низькооплачуваної робочої сили (в першу чергу з країн Азії); державний арбітраж для вирішення трудових конфліктів; державний патерналізм, що поширювався на всі верстви населення, включаючи аборигенів; доброзичливе ставлення до Британської імперії як основа зовнішньополітичного курсу Австралії. Згодом цей блок поміркованих реформ стали називати «австралійською угодою» [5]. Велику роль у встановленні соціальних стандартів відігравав потужний робітничий рух. До 1914 р. в профспілках знаходилась велика частина населення, і в цьому відношенні Австралія випереджала інші країни.

В результаті Австралія стала однією з найбільш передових в області соціальної захищеності країн того періоду: зокрема, в 1907 р. в країні було встановлено мінімум заробітної плати в розмірі 42 шилінгів на тиждень для сім'ї в 5 чоловік, який забезпечував «нормальні потреби середнього робітника як людської істоти, що живе в цивілізованому суспільстві». Поштовхом до цього послужив вирок в «Справі про збиральні машини» (harvester judgement) одного з перших президентів Арбітражного суду Генрі Б. Хіггінса [6, с. 7], в якому він підрахував, що праця низькокваліфікованого робітника, який має на утриманні родину з п'яти осіб, становить 7 шилінгів на день [7, с. 79]. В результаті судового процесу були прийняті 33 умови, які згодом по-

ширилися на всі галузі промисловості. Головною умовою була мінімальна справедлива заробітна плата. Це була перша затверджена і виконувана державою доктрина мінімальної заробітної плати, що мала надзвичайно важливе значення для економіки і трудових відносин у світі в цілому [8]. Важливо, що при розрахунку цього мінімуму враховувалася не тільки оплата основних потреб людини, а й витрати на транспорт, книги, газети, відпочинок і навіть внески в профспілки і добровільні товариства з оплати медичних послуг [9, с. 151].

Правда, ця сума по оплаті праці стосувалася виключно чоловіків: жінки, з невеликими винятками, за таку саму роботу отримували значно менше, як правило, лише половину: вважалося, що праця жінки має служити виключно її утриманню або бути доповненням доходу чоловіка або батька в той час, коли заробітна плата чоловіка мала слугувати джерелом утримання цілої родини, що складалася з батька, матері та трьох дітей; в такій ситуації бідність була нормою для родин, де не було батька або чоловіка [7, с. 79-80]. Але поступово жінки починають виборювати свої права. Як зазначає О. Романенко, «самі жінки мали бути фізично здоровими, щоб витримати вагітність і численні пологи, при цьому виховуючи старших дітей та пораючись по господарству. Під кінець XIX ст., окрім домашніх обов'язків (що, окрім турботи про дітей, включали піклування про домашню худобу, прибирання, готування їжі та іншу дрібну допомогу на фермі), жінки, особливо із середнього класу, почали активно допомагати у благодійних організаціях, культурних спілнотах, а потім – в організаціях проти алкоголізму та алкоголю. Згодом вони вимагали рівноправ'я у громадському житті. Цікаво, що благодійні й релігійні організації допомагали нужденним, якими вважалися розумово хворі, каліки та літні люди, але не безробітні. Вважалося, що особи здорові, але без роботи, не заслуговують допомоги від держави, яка більше могла б їх здеморалізувати» [10, с. 82].

У 1908 р. приймається Закон про пенсії за віком та інвалідністю, який надавав перевірену на практиці допомогу бідним, чоловікам і жінкам, які мали роботу і, таким чином, «виступав прямим гарантом для найбідніших представників робочого класу» [11, р. 285]. Пенсії по старості стали виплачуватися з 1908 р., а по інвалідності – з 1910 р. Починаючи з 1912 р., держава почала виплачувати допомогу з материнства, яка покривала витрати на народження дитини. Тривалість робочого дня також стала предметом розгляду на засіданнях арбітражу, і до кінця 1920-х рр. вона склала 44 години на тиждень в більшості галузей промисловості [12, р. 63].

Так в Австралійському Союзі закладалися основи системи соціального захисту населення, яка поширювалася, головним чином, на його працюючу частину. Система стала предметом пильної уваги візитерів з Європи і Америки, які бачили в ній прояв «соціалізму без доктрин» [13, с. 65]. Завдяки розуму, волі і діяльності багатьох різних людей, починаючи від простих робітників і фермерів, лідерів профспілкового і фермерського руху і закінчуючи парламентаріями, державними чиновниками і прем'єр-міністрами, закладалася інституційна основа соціальної політики: приймалося трудове і аграрне законодавство, створювалися відповідні міністерства й інші державні органи. Створені інститути стали опорою соціальної політики, яка відрізнялася від європейської і американської, перш за все, своєю системністю (одночасними реформами в багатьох сферах) і новаторським характером (особливо в сфері трудових і аграрних відносин). За цими показниками в останній третині XIX – на початку XX ст. Австралія стала лідером соціального реформізму, вийшовши з «європейської колії» на власну дорогу, на яку потім вступили й інші [8, с. 21-22].

Ефективна соціальна політика від самого початку створення Австралійського Союзу сприяла формуванню в ньому соціальної держави.

Піку свого розвитку соціальна держава як явище досягла в 1950-1960-х рр. в рамках «суспільства загального добробуту» на Заході та в соціалістичних країнах в рамках «загальнонародної держави» [8]. Її ідейна основа сходить до уявлень античних мислителів про ідеальний державний устрій, що забезпечує загальне благо для всіх громадян. Проте її практичне формування виявилось віддзеркаленням об'єктивного процесу зростання соціальної ролі держави в регулюванні суспільних відносин лише в індустріальному та постіндустріальному суспільствах. Це було пов'язано з тим, що промислова революція і індустріалізація країн Західної Європи викликали нове різке класове розшарування суспільства, породили гострий соціальний антагонізм між робочим класом і буржуазією. Ліворадикальний шлях розв'язання цієї основної суперечності капіталістичного суспільства знайшов своє втілення в теорії марксизму, в соціалістичній революції та практиці соціалістичного будівництва. Соціал-реформістський – у різних концепціях поступового вдосконалення, еволюції буржуазного суспільного устрою, в тому числі – за допомогою створення соціальної держави, у практиці соціально-економічних і політичних реформ, що проводились буржуазною державою, – зазначають дослідники [14].

Термін «соціальна держава» вперше був запропонований у середині XIX ст. відомим німецьким державознавцем і економістом Лоренцем фон Штейном, чий переконання склалися під впливом філософії Гегеля і французьких соціалістичних доктрин та в результаті аналізу розвитку капіталізму і класової боротьби в Німеччині. Фон Штейн вважав, що ідея держави полягає у відновленні рівності та свободи, в піднятті нижчих, знедолених класів до рівня багатих і сильних, що держава повинна «здійснювати економічний і суспільний прогрес всіх її членів, оскільки розвиток одного є умовою та слідством розвитку іншого, і в цьому значенні ми говоримо про суспільну або соціальну державу». Тобто соціальна держава, на думку Штейна, повинна не лише узаконити і охороняти тих, хто панує, але і свідомо служити інтересам народу [14].

Сьогодні під соціальною державою розуміють правову демократичну державу, найвищою цінністю якої є людина. Це держава, яка створює і гарантує необхідні умови для гідного життя і вільного розвитку людини, всебічної самореалізації творчого потенціалу кожного свого громадянина.

Розглядаючи феномен соціальної держави, слід зазначити, що єдиної теорії, яка пояснює закономірність її виникнення, немає, проте очевидно, що її формуванню передувала тривала еволюція соціальних відносин. Так, соціальну взаємодопомогу всередині різних колективів можна спостерігати ще у стародавніх і середньовічних суспільствах, а соціальна складова проглядається в діяльності окремих правителів протягом всього існування людства. Проте державна соціальна політика як система виникає в індустріальному суспільстві XIX-XX ст., яке породило соціальне питання і в якому правлячі кола змушені приступити до соціальних реформ для пом'якшення класової боротьби. Початком соціальної політики прийнято вважати фабричне законодавство, закони про соціальне страхування на випадки хвороби, інвалідності, старості, безробіття в Англії («ллойд-джорджизм»), Німеччині (за часів правління канцлера О. фон Бісмарка), Італії («джолітизм»), Франції та інших західноєвропейських країнах. Відповідно до цих законів створювалися перші контрольовані державою системи соціальної допомоги.

В останній третині XIX – на поч. XX ст. в індустріально розвинених країнах Заходу соціальна політика стала невід'ємним напрямком діяльності держави, забезпечуючи задоволення базових людських потреб, основних соціально-економічних прав, функціонування капіталістичної економіки, соціально-політичну стабільність в рамках бур-

жуазної демократії, що формувалася. Однак, як зазначає білоруська дослідниця Л. М. Семенова, найбільш сміливі управлінські новації на рубежі XIX-XX ст. відбулися аж ніяк не в промислово розвиненій Західній Європі, навіть не у Великій Британії, що стала еталоном модернізації, лідером світової капіталістичної системи, не в США, що вийшли на перше місце в світі за промисловим потенціалом. А відбулися вони в країнах, які самі стали породженням центру світової системи капіталізму – домініонах Британської імперії Канаді, Австралії, Новій Зеландії. Проведенню політичних і соціальних експериментів сприяло багато факторів, характерних для переселенських колоній капіталізму: мобільність населення, що складалося в процесі трудових міграцій, його соціальна однорідність, відсутність аристократії, нестача робочих рук, британські форми непрямого колоніального управління, що дозволили виростити громадянське суспільство, що само організується, і відповідну йому державу, мінімальний бюрократизм, політична воля державних діячів [8].

Автор зазначає, що держави домініонів глибоко проникали в соціально-економічні основи суспільства, в ті сфери, які, здавалося б, не призначалися не тільки для «государевих рук», але навіть для «государевого ока». Уряди приступили до створення інститутів узгодження інтересів і вирішення конфліктів. Завдяки специфіці розвитку домініонів в них встановилася рівновага між усіма сферами економіки: промисловістю, фінансовою системою, торгівлею, сільським господарством, яка дала змогу здійснити соціальні перетворення у багатьох сферах соціально-економічного життя, перш за все – у промисловості і сільському господарстві. У сфері трудових відносин в промисловості приймалося трудове арбітражне законодавство, що вперше в світі вводило принцип примусового арбітражу. Йому відповідало аграрне законодавство, що оформляло власницькі відносини на землю. В рамках цих інституційних механізмів розпочалося забезпечення прав трудящої людини – робітника і фермера. На їх основі приймалися і реалізовувалися найперші соціальні стандарти. Отже британські домініони Канада, Австралія, Нова Зеландія, чия соціальна політика характеризувалася новаторством та експериментами, в останній третині XIX – на поч. XX ст. стали лідерами не просто в соціальній політиці, а в політиці соціального реформізму. Це дозволило сучасним дослідникам назвати Австралію «соціальною лабораторією світу» [8]. По суті у цей період в Австралії закладаються основи соціальної держави.

Для того, щоб визначити тип соціальної держави в Австралії, охарактеризуємо її (соціальної держави) можливі моделі. Зазначимо, що сьогодні відсутня єдина, цілісна модель соціальної держави – вона проявила себе як поліваріантна концепція. За останні десятиліття виділено низку режимів добробуту (англ. welfare regimes) – моделей, які відрізняються обсягом пільг та обґрунтуванням права на їх отримання, за фінансуванням і організацією [15, с. 618].

Зазначимо, що моделі соціальної держави методологічно базуються на різних ідеологіях, які пропонують різні підходи до розв'язання соціальних проблем [16]. І. Козаченко та В. Ніколаєвський, з якими ми погоджуємося, пояснюють різноманіття соціальних держав насамперед історичними компромісами, що мали місце на початковому етапі існування соціальної держави. У кожному окремому випадку впровадження тієї чи іншої моделі було не лише спробою технічного вирішення проблем соціального захисту населення, а й виступало запорукою вирішення «соціального питання» та глибоких класових нерівностей [17, с. 18]. Таким чином соціальна модель, межі якої визначають позицію держави щодо суспільства, є результатом, з одного боку, еволюції комплексу чинників (економічних, правових, релігійних тощо) та традицій, специфічних для кожної країни, а з іншого – усвідомленого вибору [18, с. 27].

Різні соціальні моделі відрізняються не лише обсягом соціальних видатків, а й їхньою ефективністю для життя суспільства, структурою та конфігурацією, поєднанням найважливіших інститутів соціального захисту – страхування, соціальної допомоги, державного соціального забезпечення, медичної допомоги та освіти, – розміром ресурсів, що спрямовуються на їхнє функціонування, а також домінуючою роллю одного з інститутів соціального захисту [19; цит. за 15, с. 618].

Спроби типологізувати моделі соціальної держави мають давню традицію в порівняльних дослідженнях, проте будь-яка типологія є спрощеною схемою, яка не може повністю відобразити все різноманіття соціально-державних програм. У сучасній науковій літературі найбільшого поширення набула представлена нижче класифікація та теоретичні моделі соціальних держав [20]:

Соціальна держава *ліберального типу* – це держава, що гарантує збереження мінімальних доходів і досить високу якість пенсійного та медичного обслуговування, освіти, житлово-комунального забезпечення населення, але не для всіх. Це держава соціальних послуг, соціального страхування і соціальної підтримки. Вона бере на себе турботу тільки щодо соціально вразливих і знедолених верств су-

спільства. При цьому головний акцент робиться не стільки на питаннях безоплатних соціальних гарантій, скільки на захисті індивідуальної економічної, особистої свободи і гідності людини. Прихильники ліберально орієнтованих концепцій виходять з того, що тільки їх соціальна політика і високий рівень законності в суспільстві гарантують його сталий розвиток, дозволяють своєчасно залагоджувати виникаючі конфлікти і тим самим забезпечувати відносини солідарності, партнерства і соціального спокою. До цієї категорії часто відносять сучасну Австралію, Канаду, Швейцарію, Японію.

Соціальна держава *консервативного типу*. В основі цієї концепції лежить твердження, що загальне благоденство в індустріальних країнах Заходу вже досягнуто, а решта держав рано чи пізно підуть аналогічним шляхом економічного і соціального розвитку або залишаться аутсайдерами назавжди. Головне полягає в тому, щоб мирно і без революцій проводити зважену соціально-політичну політику з такою ефективністю, яка поступово виводить економіку і соціальну сферу на рівень потреб та інтересів більшості громадян. Звичайно, йдеться про потреби розумні, що відповідають можливостям держави. Саме на таку модель соціальності орієнтовані влади Великої Британії і США.

Соціальна держава *корпоративного типу* бере на себе відповідальність за благополуччя своїх громадян, але при цьому значну частину своїх соціальних обов'язків делегує в приватний сектор, активно примушуючи його до участі в реалізації всіх державних соціальних програм. За таких умов соціальну турботу про своїх працівників несуть безпосередньо самі підприємства і організації, реалізуючи програми пенсійного забезпечення, оплачуючи витрати на підвищення кваліфікації, медичні та інші соціальні послуги. Ця модель протягом багатьох десятиліть успішно реалізується в Австрії, Бельгії, Німеччині, Італії, Ірландії, Нідерландах, Франції.

Соціальна держава *соціал-демократичного типу*. Її громадяни мають рівні можливості для задоволення не тільки матеріальних, а й духовних потреб. Вона забезпечує всю повноту громадянських, політичних, економічних і соціальних прав, розглядає зближення доходів і життєвих можливостей в якості головної матеріальної і правової умови свободи кожного. Її провідний принцип і пріоритет – держава і економіка існують для людей, а не навпаки. Соціальна державна політика – не послуга і не милість влади, а прямий обов'язок. Саме така модель соціальної держави розгорнуто реалізується в ряді скандинавських країн, перш за все в Данії, Норвегії, Швеції [20, с. 31].

Сьогодні Австралію можна назвати соціальною державою ліберального типу. Її створення й формування прийшлося на перші десятиліття Австралійської федерації. Як зазначала в одному зі своїх виступів виконавчий директор Ділової ради Австралії Дженніфер Вестакотт: «Наша країна обрала справедливість». Вона звернула увагу на перші кроки в справі розбудови соціальної держави в країні та зазначила відмінності між Австралією та США щодо цінностей суспільства. «Одна з перших дискусій в австралійському парламенті була присвячена питанню про створення арбітражного суду щодо відносин на робочому місці. В результаті у 1906 р. було прийнято перше в Австралії рішення щодо мінімальної заробітної плати. Це перше рішення та перша мінімальна заробітна плата стосувались встановлення прав для робочих. Це було частиною справедливості, завдяки якій стала відома Австралія, – зазначила Д. Вестакотт. – Поділ в Сполучених Штатах, чи то расовий, географічний або економічний, породжує дуже складний набір соціальних поділів і є попередником суттєвої реакції проти істеблішменту. В Австралії зовсім інше суспільство. Хоча ми значною мірою зазнали невдач з корінними австралійцями та маємо осередки неблагополуччя, що вкоренилося, а також деякі тривожні тенденції в нерівності ... у нас немає таких глибоко укорінених і широко поширених розбіжностей, як в Сполучених Штатах. Тож я стверджую, що Австралія має іншу систему цінностей та суспільну структуру, ніж у Сполучених Штатів і Об'єднаного Королівства, які, будучи зрощеними, будуть нашим найбільшим захистом» [21].

Взагалі моделі соціальної держави адекватні особливостям історичного розвитку і виростають з соціально-економічних та політичних систем суспільства. Тож цінності, які сповідує Австралія сьогодні, почали формуватися ще до створення федерації, за колоніальних часів, а австралійська модель соціальної держави, заснована на справедливості, значною мірою визначається низкою факторів розвитку суспільства в попередні десятиліття й навіть століття.

Так, якщо порівнювати колонії Великої Британії, то США, з одного боку, і такі країни, як Канада, Австралія, Нова Зеландія, – з іншого, – є різними моделями соціальної держави. Якщо США тяжіють до ліберальної моделі з мінімальною роллю держави, наявністю безлічі приватних і приватно-державних соціальних програм, то члени Британської співдружності, як і деякі європейські країни, орієнтовані на активний етатизм в соціально-економічній сфері, підтримуваний державним сектором, та переважання державних соціальних програм. Якщо ліберальну модель, представлену в США, можна охарак-

теризувати як «суспільство загального відшкодування збитків», то у відмінній від неї етатистській моделі домінує принцип комутативної або перерозподільної справедливості. У першому випадку справедливості розуміється як компенсація і відшкодування збитків. Тільки домігшись визнання себе жертвою, людина або соціальна група можуть розраховувати на отримання компенсації. У другому випадку визнається рівність прав і взаємна відповідальність щодо їх реалізації. Тут діють максими «віддати кожному по заслугах» і «справедливої винагороди» [22, с. 113]. Отже, аналізуючи соціальні особливості Австралії на початку ХХ ст., вчені відносять країну до етатистської моделі соціальної держави, яка наділена як ліберальними, так і соціал-демократичними рисами.

Виникнення різних моделей в країнах єдиного цивілізаційного кореня, єдиної англо-саксонської культури і ментальності, в кінці кінців, – єдиної історичної долі – в переселенських колоніях Британської імперії – пояснюється рядом факторів, найважливішими з яких Л. М. Семенова вважає характер колонізації, політичну долю, місію і роль держав з управління соціально-економічною сферою.

У цьому сенсі американська держава була типовою ліберальною державою, яка діяла за принципом «держави-нічного сторожа», який не втручається в соціально-економічне життя своїх громадян, а лише охороняє їх права та безпеку. Американські колонії Британії на території майбутніх США піднялися завдяки, перш за все, особистим зусиллям колоністів-поселенців. Коли наприкінці ХІХ ст. у промислово розвинених країнах Заходу прийшла черга соціального реформізму, в США він більшою мірою був орієнтований на обмеження всевладдя монополій, захист прав споживачів. Жорстке протистояння «великого бізнесу» і «великих профспілок» не допускало державного втручання в трудові відносини [23, с. 96-98].

Британські домініони Канада, Австралія і Нова Зеландія на рубежі ХІХ-ХХ ст. виглядали повною протилежністю. Після складнощів гарячкового освоєння величезних просторів країни опинилися перед необхідністю стабілізації, створення всіх необхідних для розвитку суспільства самостійних інститутів. Незабаром держави стали виступати в ролі організаторів переселення, створюючи для поселенців необхідні елементи соціальної, транспортної, іригаційної інфраструктури. Вони обзавелися суттєвою державною власністю на землю і ресурси, стали вести державний бізнес. Держави активно проводили політичні та соціальні реформи, які торкнулися і аграрного, і індустріального секторів. Причому багато з них ставали справжніми новаторськими

експериментами, неможливими в Європі (про що йшлося вище). Не випадково британські домініони отримали широку популярність в світі як полігони соціального експериментаторства, країни «державного соціалізму», «загального добробуту», щасливі «країни без страйків», «рай для робітників» тощо [24, с. 7]. Ліберальні політики домініонів виглядали в цьому сенсі справжніми соціалістами. Їх держави, звичайно ж, не можна назвати соціалістичними, але вектор в сторону соціальної орієнтованості був ними позначений недвозначно [23, с. 98].

Значний вплив на соціально-економічний розвиток домініонів спричинив часовий фактор. Адже освоєння США відбувалося хронологічно раніше, коли капіталізм був на підйомі. Це привело до швидкого зростання США та перетворення їх на сильного суперника метрополії на світовій арені (можливо тому Англія вважала за краще відпустити їх на волю). Інтенсивне освоєння домініонів почалося на рубежі XIX-XX ст., коли територіальна експансія капіталізму натрапила на природні межі. Вільних територій на землі вже практично не залишилося. А до останніх ресурсів завжди інше, більш дбайливе ставлення [23, с. 98-99].

На виникнення різних моделей в Британських домініонах вплинуло зменшення потоку людських ресурсів. Ще на початку XIX ст. відомий англійський діяч Е. Г. Уейкфілд, який розробив теорію «систематичної колонізації» для освоєння Австралії і Нової Зеландії, говорив, що нові країни вимагають «достатнього уряду» (*ample government*) [25, р. 69]. Тому в суспільствах домініонів не прижилося негативне розуміння «свободи від держави», навпаки, їх держави стали по суті плановими, напівсоціалістичними.

Ще одна причина формування різних соціальних моделей в британських колоніях полягає в їх різних природно-кліматичних характеристиках. Так, природно-географічні особливості Австралії: віддаленість від Європи, величезні території, суворий клімат – виявились набагато менш сприятливим, ніж у США, і настільки складними, що однією приватною ініціативою їх економіка підтримуватися не могла. А це об'єктивно сприяло посиленню ролі держави. Більш того, спочатку розрізнені, розділені відстанями і відмінностями економічні моделі окремих колоній швидко злилися в єдиний господарський організм, не тільки наздогнавши країни Старого Світу, але (в деяких галузях) і перегнавши їх. Складання трансконтинентальної інфраструктури, швидкий розвиток багатогалузевої економіки Австралії, більш інтенсивні зв'язки між колоніями внаслідок їх господарської спеціалізації, зростання внутрішнього ринку – все це приводило до

посилення доцентрових тенденцій, які яскраво проявилися в сфері соціально-політичного розвитку другої половини XIX ст. [13, с. 11].

Отже, особливостями соціально-економічного розвитку Австралії на рубежі XIX і XX ст. виступали значна роль держави у всіх сферах життя штатів; прогресивне соціальне законодавство і демократизація суспільства в широкому сенсі слова, зумовлене потужним робітничим рухом та високою активністю профспілок, а також готовністю різних парламентських партій вирішувати соціальні питання; соціальна структура населення з великою питомою вагою міського населення і робочого класу; досить високий рівень життя простих робітників; система народної освіти, підкріплена державою. Всі ці фактори сприяли побудові соціальної держави в країні.

Відсутність єдиного погляду на класифікацію моделей соціальної держави та багатоаспектність цієї категорії приводить до того, що різні вчені відносять соціальну політику та модель соціальної держави країни до різних моделей (ліберальної, етатистської, соціал-демократичної). Аналіз соціальної політики Австралії на початку XX ст. з її сильними патерналістськими традиціями показав, що таку політику можна умовно віднести до соціально-демократичної моделі, але з певними національними особливостями, серед яких – історичні коріння державного патерналізму, системність щодо проведення соціальних реформ, їх новаторський характер, причетність до реформ практично всіх верств населення країни. Отже і модель соціальної держави в Австралії в розглядуваний період можна назвати соціал-демократичною.

Після утворення федерації курс на соціальні реформи був продовжений урядом Австралії, соціальна політика якого охоплювала всі сторони соціального життя населення – освіту, охорону здоров'я, пенсійне забезпечення тощо. Але тип і характер соціальної держави в Австралії значною мірою визначався особливостями історичного розвитку країни. Саме в перші роки федерації закладалися основи сучасної соціальної держави, яка сьогодні вважається однією з найуспішніших у світі.

Використані джерела та література:

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. / Редкол.: ...С.В. Мочерний (відп. ред. та ін. К. : Видавничий центр «Академія», 2000-2002.
2. Мансуров П.М. Зарубежный опыт формирования и регулирования социальной политики. *Региональная экономика: теория и практика*. 2012. № 11(242). С. 43-46.

3. Михненко А., Щур Н. Світові моделі соціальної політики: уроки для України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. Вип. 2. С. 219-227. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wpcontent/uploads/2013/11/2011-2-31.pdf>.
4. Мижуев П.Г. Счастливая Австралия (Социальное законодательство Австралии и его результаты). 2-е изд. Пг. : А.Ф. Маркс, 1918. 112 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2430108/>
5. Австралия. Исторический очерк. URL: <https://bigenc.ru/geography/text/3247421>.
6. Hagan J. Australian Trade Unionism in Documents. Melbourne, 1986. 289 p.
7. Lencznarowicz J. Australia. Warszawa: TRIO, 2005. 488 s.
8. Семёнова Л.Н. Политика социального реформизма в британских доминионах в последней трети XIX – начале XX в.: автореф. дис. ... докт. ист. наук: 07.00.03. Минск, 2012. 30 с. URL: <https://textarchive.ru/c-2112328.html>
9. Macintyre S. A Concise History of Australia. Cambridge, 2005.
10. Романенко О. Родина як цінність в Австралії (від перших поселенців до початку XX століття). *Народна творчість та етнологія*. 2021. № 1(389). С. 79-87. URL: <https://doi.org/10.15407/nte>
11. Fenna A. Introduction to Australian Public Policy, Longman, Melbourne. 1998. 454 p.
12. *The Bulletin*. 2006. July 4.
13. Скоробогатых Н.С. История Австралии. XX век / Отв. ред. В.П. Николаев; Институт востоковедения РАН. М. : ИВ РАН, 2015. 452 с.
14. Никитин В.В., Дзюндзюк В.П., Калинин Н.В. Політичні інститути та процеси URL: http://www.kbuara.kharkov.ua/kaf/pf_pip.pdf
15. Хома Н.М. Типологія моделей соціальної держави: аналіз основних підходів. *Держава і право*. 2012. Випуск 56. С. 618-623. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64457/111-Khoma.pdf?sequence=1>
16. Намчук В.А. Моделі соціальної держави. *Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації*: Пленар. засідання, рек. та матеріали підсумк. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 31 жовт. 2008 р. О., 2008. С. 219-221.
17. Козаченко І.О., Ніколаєвський В.М. Особливості еволюції соціальної держави та їхня ревалентність до українських реалій. *Вісник Харківського Національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2010. № 891. С. 18-23.
18. Ройк В.Д. Социальная модель государства: опыт стран Европы и выбор современной России. *Государственная власть и местное самоуправление: Практ. и информ. изд.* 2006. № 10. С. 27-38.
19. Джавадова С.А., Гончарова В.Д. Европейская социальная модель в новом социальном измерении. *Экономический журнал*. 2009. № 2(16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evropeyskaya-sotsialnaya-model-v-novom-sotsialnom-izmerenii>

20. Охотский Е.В., Богучарская В.А. Социальное государство и социальная политика современной России: ориентация на результат. *Труд и социальные отношения*. 2012. №5 (95). С. 30-44. URL: <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=33738033&> -
21. Weřtacott J. Enhancing Australia's Prosperity. URL: [http://www.internationalaffairs.org.au/resources/page/2/?filter\[0\]=transcript](http://www.internationalaffairs.org.au/resources/page/2/?filter[0]=transcript)
22. Кочеткова Л.Н. Социальное государство: опыт философского исследования. М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 160 с.
23. Семёнова, Л.Н. Социальная направленность государств переселенческого капитализма. *Общество, государство и религии в современном мире*: материалы круглого стола кафедры истории нового и новейшего времени БГУ : В.С. Кошелев (пред.) [др.]; под науч. ред. В.С. Кошелева. Минск : РИВШ, 2014. С. 96-100. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/151461/1/Semenova.pdf>
24. Семёнова Л.Н. Политика социального реформизма в Канаде, Австралии, Новой Зеландии на рубеже XIX – XX вв. Минск : Экоперспектива, 2008. 220 с.
25. Hancock W. K. Australia. L.: Ernst Benn Limited, 1930. 326 p.

УДК 94 : 327

Толстов С. В.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА АВСТРАЛІЇ: ЦІЛІ, ІНТЕРЕСИ, ПРІОРИТЕТИ

Становлення та еволюція зовнішньої політики Австралії відображають складний процес її адаптації до динамічних змін політичної ситуації в просторі Азійсько-Тихоокеанського регіону. Пропонована стаття містить історичний огляд формування цільових установок і корекції зовнішньополітичних пріоритетів країни, уряди якої традиційно орієнтувалися на союзницькі відносини з Великою Британією і США. У контексті мінливого регіонального балансу сил протягом останньої декади політичні кола Австралії зіткнулися з проблемою пошуку ефективної моделі забезпечення своїх інтересів в умовах конкурентної міжнародної взаємодії та активізації суперництва між США і Китаєм.

Основна концептуальна проблема зовнішньої політики Австралії полягає у визначенні балансу між формуванням коаліції союзників і партнерів з метою стримування політичного впливу та економічної експансії КНР і зацікавленістю в розвитку торговельно-економічних зв'язків з Китаєм, який висту-